

ЗАМАН

Газета издается на балкарском языке с 1924 года

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ
ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУН ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

Интернет-версия: zamankbr.ru

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Тюбешиуле

Республикада ат спортха андан ары себеп болууну юсюндөн баргъанды сөз

Москвада Къабарты-Малкъарны Башчысы Юрий Коков «Россейни ипподром-лары» ОАО-ну генеральный директору Николай Исаков бла тюбешгендиле.

Ушакъда сөз республикада

ат спортха андан ары себеплик этиуню юсюндөн баргъанды, тишиши школланы бла клубланы санын кёбейтижаны бла мадарла белгиленингендиле. Жылкын жайыну Къабарты-Малкъарда

богъян сынауу бла тёрелери бёлүмнү айнтынуу ахши мурдоруду. Бара-баргъан заманда ол регионну социал-экономика айнтынуу хайырлы бёлүмюнө айланырга боллукудь.

Келир жыл тамамланырыкъ бирикген проектлеке къарапгъанды

Москвада Къабарты-Малкъарны Башчысы Юрий Коков ИТАР-ТАСС-ны генеральный директору Сергей Михайлов бла тюбешгендиле. Ала информация жаны бла бирге ишлеууну, республиканы политика, социал-экономика,

илму, билим беруу, маданият бла байламлы бек магъаналы ишлерини юслеринден хапар билдирип турууну амалларын созгендиле.

Кыйматылар бирге ишлеу, деп белгиленингendi тюбешиуде, жангылыкъланы не къадар

кёп адам эшитирине, алана качестваларына, кеч къалмазларына себеплик этеди. 2017 жылда жашауда бардырып башшаргъя деп көргүзтүлгөн бирикген проектлеке талайына къарапгъанды.

КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасы.

Пресс-конференция

Спикер жыйырмадан аслам соруугъа жууапла бергенди

Байрым кюн КъМР-ни Парламентини башчысы Татьяна Егорова, республикалы асламмы информации органланы журналистлер бла тюбешин, ала-ны сорууларына жууапла бергенди. Пресс-конференцияны кезиуондук, ол а байыл экинчи кере бардырылады, жыйырмадан аслам соруу сизюлгендиле.

Аны алпында у Татьяна Борисовна биллай халда тюбешиуле республиканы жамаатын влость органла толтургъан ишле бла шагырайлендиргө, властоша адамланы жарсыткан сорууланы белгили этерге онг бергенлерин чертгендиле. Спикер келир 2017 жылда планланы юслеринден да сыйтанды. «Аслам эк экономиканы айнтынтуу, инвестицияларын кёбейтигуу, социалный сфераларынын жалчылыгъа бурулупкүдү. Төреде болуучусча, Парламент республикалы законла жашауда къалай бардырылганларын контролда тутарыкъады, ол да ишишибин мағъаналы бёлүмлеринден бириди», -дегендиле.

Правительствуна таматасы ал

САУГЬАЛАУ

Продукцияны качествосун көтүрюү жанырыноклагъа жол ачады

Түнене Къабарты-Малкъарны пре-мьер министри Мусукланы Алий «Россейни 100 эм иги товарлары» деген битеуроссей конкурсда хорлагъаланы эмда КъМР-ни Башчысыны качество жаны бла саугъасына тишиши болгъанланы белгиленинди. Правительствуна юйонде бардырылган къуаччылар жыйынтууга белгили предприятияларына бла организацияларынамалы татамалары эмда министерствоналы бла ведомствоналы келечилери да къатышкан эдиле.

Правительствуна таматасы ал

чыгъарычуу «Эстана» заводу куурулушун белгиленинди. Тырнауузда тау-металлургия комбинат жаныдан къуаралырына ышаныу болгъанын да айтханды. Ала бары да республиканы экономикасын онгдуургъя, жаны иши жерле къуаргъа, социалный сферада болумуну игендирирге себеплик этиклери баамды.

Чыгъарылган продукцияны

качество сун игендиририу – къасы

предприятияя да баш борчладан

бирине саналады. Жаланда алай

боллукуду производствуна айнтыр-

сөзүнде республиканы экономикасында шёндүгү болумуну юсюндөн айтханды, промышленность бла эл мюлк тири айный баргъанланырын, импортту алысындырыуда аслам мадар этилгенин, туризмге уллу инвестицияла салынырыгъында билдиригендиле. Магъаналы проектлени арасында вице-премьер

Майский шахарда таза полимерлөрдөн жанырыноклагъа чыгъаргъа, конкуренцияга чыдамлы булургъада. Кабель продукция болдуруучу «Каббалгипс», «Кавказкабель» эмда «Кавказкабель ТМ» заводда, «Телемеханика», «Терекалмаз», «Автозапчасть», «Севкаврентген-Д» предприятияла, Прохладнада ётмек биширүчүү завод, татты ашарыкъа этген «Жако» фабрика, «Халвичный

завод «Нальчикский» акционер общество эм башхала кёп жылланы тири къармашханлай барадыла, продукциялары бла алтычууланы къуандырадыла.

Байыл «Россейни 100 эм иги товарлары» конкурсда эмда КъМР-ни Башчысыны качество жаны бла премиясына эришиуге 24 предприятие къатышхандыла. Алгъаракъалда алана кёрмючо да болгъан эди. Алий бла, конкурсда хорлап, аны лауреатлары юч предприятие болгъандыла: «Жако», «Велес-Агро» эмда «Терекалмаз», «Кавказкабель» эмда «Кавказкабель ТМ» заводда, «Велес-Агро» компанияяга эм «Ципинов групп» общество гипломла берилгендиле.

КъМР-ни Башчысыны качество жаны бла премиясына уа жыйырмадан аслам предприятие бла организация тишиши болгъандыла. Мусукланы Алий, алана саугъалап, хар бирине да тутхан ишлеринде жетишими тежегендиле, келе тургъан Жанырыноклагъа жол ачады.

УЛБАШЛАНЫ Мурат.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

ПАРЛАМЕНТ

КЫЗЫЛ КИТАПНЫ ЖАНГЫРТМАЙ ЖАРАРЫКЪ ТЮЙЮЛДЮ

КъМР-ни Парламентини президиумуну көзиуло жыйылуунда депутатла Къабарты-Малкъарны Къызыл китапын жангыдан басмалауны проблемасын созгенди. Аны юсунден «комитет сагъатты» чеклеринде Аграр политика, экология, табийттән хайырланы эм жер бла байламмы халла жаны бла комитетти башчысыны орунбасары Сафарбий Шхагапсов доклад этгенді.

«КъМР-ни Къызыл китапын юсунден» республикалы закон 1999 жылда къабыл көрүлгенді. Анда Правительствоға республикалы жаныуарларына бла битимлени тизмелерин къурау жаны бла полномочияла берилгендиле эмдә китап хар он жылдан жангыртылыргъа көреклиси белгиленипди. Аны хазырлаугъа Къабарты-Малкъар къырал университеттин специалисттери - асламында биология бла экология - къатышында. Анга 87 битим бла 120 жаныуар кийрилгендиле, китап кеси да 2000 жылда чыкъгъанды, эссе да, 16 жыл мындан алгъя, тиражы минг экземпляр болуп.

КъМР-ни Къызыл китапын юсунден законнан кийрилген тиозетилене тишилилүкке республикада битимлени бла жаныуарларын тизмесине контролъ этилирине КъМР-ни Правительствоғасун-

да Къызыл китапны жараңдыры, анга жаныуарларын бла битимлени къошу жаны бла комиссия жуулалы эди. Ал кезиуде ол борч КъМР-ни Төгерекдеги къудуретни сакълау жаны бла министерствоңи буюнунда болгъанды, ызы бла Эм мюл министерствоға берилгенді. Бююнлюкде уа Табиғаттойынкъыла эм экология жаны бла министерствоға бойсунады.

Докладчы айтханча, битеу бу жыллана ичинде комиссия кесини борчларын тишилисича толтурмагъанды. «Аны хатасындан а буюнлюкде КъМР-ни

Къызыл китапына кирлик жаныуарларын саны къалтай бир болгъаныны, экология-биология шартланы, табиғаттын къорулау жаны бла къалтай мадарла толтургулганларыны юсперинден төз тиоз көрүмдюлерибиз жокъдула. Анызы а шёндүгү экология излемелеге келишген очеркле чыгъарыргъа къольдан көллик тюйюлдю. Андан сора да, бир-бирле Къызыл китапдан сылтаусуз чыгъарылғанда, тинтилемей турғанла да бардыла», -дегенди докладды.

2015 жылда КъМР-ни Правительствоғасуну буйргуу бла Къызыл китапны жараңдыры жаны бла ведомствола аралы комиссия къуралгъанды. Анга 11 адам киреди эмда ол ишлөт башлаганды. Бююнлюкде жокъ болургъа къоркъуулу жаныуарларын бла битимлени тизмеси жараңдырылгъанды, авторлары къаууму (битеу да бирге 20 адам) белгиленингенді, очеркленни хазырлау жорукълары тохташдырылгъанды.

Сафарбий Шхагапсов билдиргеничка, ведомствола аралы комиссияның жыйынтуу болгъанды. Табиғаттойынкъыла эм экология жаны бла министерствоға жайда, жазда эмда көз артында экспедицияла къуралгъанды. Къызыл китапны басмадан чыгъа-

рыргъа КъМР-ни 2017 жылны бюджеттінде 5 миллион сом салынганды. «Жарсыула жана экономика кыталькыны хатасындан, бюджеттін бу статьсы жашауда бардырылмайды», -деп чертгенді докладды.

Ведомствола аралы комиссияны ишине планына көре уа, Къызыл китапты басмакъа хазырла жумушла 2017 жылда көз артында бошалыргъа көрекдиле. Эсигизге салайыкъ, келир жыл Росседе Экологияны жылды.

Президиумны жыйылуунда башха вопрослاغъа да къараглгъанды. Депутатта «КъМР-ни 2016 жылда эм 2017-2018 жылларынан план көзиуонде бюджеттін созгендиле. Федерал арадан республикалы берилген трансферлени эсге алыу бла казанын бёлжүмлери шарт тохташдырылгъанды. Алай бла аны файдалары, къоранчлары да 87,5 миллион сомгъа кебейтилгенділес эмда файдала 30 360,8 миллион, къоранчла уа 31 704,0 миллион сомгъа жетгендиле.

Президиумнан келечилери Парламенттін келир пленар жыйылуун 20 декабрьде бардырыргъа келишгендиле.

КъМР-ни Парламентини пресс-службасы.

Къайгъыры

АЧЫГЪАН ЮЙЮР ТЫҢГЫЛЫ ЖУРТ БЛА ЖАЛЧАТЫЛЫНЫРЫКЪЫЛЫ

Билдиргенибизча, быйыл 13 декабрьде Огъары Куркужинде юйледен биринде газ атылгъанды. Төрт адам тюрлю-тюрлю жарало алгъандыла. Эки сабиден бирин врача ёлжымен күтхаралмағандыла. Юйорно адамларына бийик технологиялы медицина болушлукъ этилир ючин, алары МЧС-ни самолёттүү бла Нижний Новгородуну койгөнлеге батынчы арасына жетдиргендиле. КъМР-ни Саулукъ сакълау министерствоғасундан билдиригнелерича, саусузланы халлары кыйынлай квалауды, алай а иги жанына тюрленинде да бардыла.

КъМР-ни Башчысы Юрий Коковуну буйргуун толтура, Бахсан районнан оноучулары ачыгъанла клиникадан къайтханлай кирип къалырча тынышын жашау жартыла жалчытынуу къайгъысын көрғендиле. «Ол юйорге жетген къайынлыкъ адамлары бирикдиригенді. Къуру бизни районда угый, республиканы башша жерлеринде да жашағанлан башшуу этгөнлөрдин билдиригедиле, жан арутадыла, болушургъа хазыр болгъанларын айтадыла. Юйорге бериллик жүрттада хар кекели зат болулукъду - техникадан башлап мебельге дери да», - дегенди Бахсан районнан администрациясыны башчысыны күлгүлгүн толтургъан Хасан Сикажев.

КЕНГЕШ

ЭЛ МЮЛКНЮ ЁСЕР АМАЛЛАРЫН ТОЛУ ХАЙЫРЛАНЫРГЪА

Кёп болмай Элбрус муниципал районда эл мюлкнүү айнтыу бла байламмы кенгеш бардырылганда. Аны КъМР-ни Правительствоғасуну Председателлини биринчи орунбасары - эл мюлк министр **Сергей Говоров**, районну администрациясыны башчысы **Уяналаны Казим**, министерствоғасуна бла ведомстволаны келечилери, республиканы вузларыны алимлери, эллени таматалары, фермерлөр эм арендаторлар къатышында.

Сергей Говоров эл мюлк бёльмүн бююнлюкде тири айнтырча кооперативле къуралыргъа көреклисин чөртгенді. «Аны юсунден биринчи декабрьде Rosseney Президенти Владимир Путин Федерал Жыйылыгъа Посланиясында да айтханды», - дегенди ол.

«2015-2020 Элбрус муниципал районда эл тирилени тири айнтырға» деген муниципал программа къалай толтургулганыны эмда аны бла байламмы этилирле көрек ишлени юсунден районну администрациясыны башчысыны орунбасары **Афашокъаланы Раиса** билдиригенді.

Элледе къыйналмай жашау эттерге, агропромышленный комплексде инвестициялы проектлени тири бардырылгъа, бийик технологиялы ишчи жерлени къураргъа, жамаатхаты къыйматылар проектлени жашауда бардырылгъа себеплик этиу бу программаны бла жалчытыу программаны чеклеринде, быйыл субсидия жаланды эки юйорге берилгендиле.

Былымда жанын амбулатория, Элбрусда больница бла фельдшер-акушер пункт, Терс-Къольда сабий сад бла школ эмда Кёндөлөнде сабий сад ишлөргө көреклисин бек уллу борчлардан бирине санаргъа тийшилди. Андан сора да, Кёндөлөнгө, Былымга эмда Нейтриногъа спорт мекемялар көрекдиле. Лашкүтада, Бедикде, Огъары Басханда эмда Элбрусда клубда да жокъдула.

Эл мюлк министерствоғасунан районда Маданият юйлени проектилерин къуралыга, суу быргъыланы жангыртыуға болушулукъ изленеди. Муниципалитетті бла эллени администрациялары да ишлени бардырылгъа къолларындан

битеуда 264,7 миллион сом бёльмюн бююнлюкде.

Бююнлюкде Кёндөлөнде, Пашкүтада, Элбрудса, Огъары Басханда эмда Бедикде гитчеш шулар ойнара беш майдан ишленгенді. Бедикде, Лашкүтада, Огъары Басханда эмда Терс-Къольда төрт фельдшер-акушер пунктты айнтырғанды. Элленини жашауда болумларын ишленини көреклирип, «Лашкүтада» организация, 56 ферма эмда 2345 энчи иели мюлк көрмашадыла.

Бусагъатда районда эл мюлк бёльмюнгөн жерлени ёлчими 60,9 мингектар болады, мирзупук битимле, ол санда Пролхаднада ортакъга алынганды сабанланы да санаса, 1810 гектара ёндюроледи. Къуралыны жанындан болушулукъ юсунден айтханда, быйыл тийшиллини программаланы чекленинде 17 адамгъа 13,6 миллион сом берилгенин белгилерчады.

Тыш къуралыдан ташылган продукцияны алышындырыруу программа бла байламмы районда АПК-ны ишин ишленини көреклирип эмда эл мюлк продукцияны сатарча кооператив къураргъа көрекдиле. Инервесторлары көреклирип 40 гектар тау жерледе алма бахчала орнатыргъа, 3-3,5 мингтонна тирликни сакъларча объектте ишлөргө, продукцияны жараңдырычка гитче

цехле къураргъа көреклисин да билдиригенді Атакку улу.

Та этекледе алма терекледен иги хайыр алыргъа болуптуну юсунден Эл мюлк министерствоғасуну келечиси **Ирина Балковова** айтханды. «Бююнлюкде жаны техника бла технологияла, билим, санау да хайырланылды, терк айнгылан алма төреклени быллай жерледе да жетишимили ёндюрор же жарыкъды», - дегенди ол.

Бу аманлы, тийшили алма төреклени сортларыны эмда саулай төрек бахчачылыкъынан толу хапар эл мюлк илмұланы доктору, профессор **Рашит Шидаков** айтханды. Ол билдиригеничка, биникледе кюннюююн кючкі биょтпен илиғанды. Атакку улу, азыракъ аурудупа. Аны ючин аларманың айткылышы да аллай көп ахча көрятатылмайды.

Къабарты-Малкъарда тууарлагы нодуляр дерматиттүү ауру жукъымазы къаллай ишле этилгенлерини юсунден республикада Ветеринария управлениеяны таматасы **Аслан Арамиссов айтханды. КъМР-ни Эл мюлк министерствоғасунда Финансла, экономика эм АПК-га къырал болушулукъ бериу жаны бла управлениеяны таматасы **Ирина Кулакова** уа эл мюлк кооперативлени мюлк-техника мурдорун къураууну эм гитче формалы мюлкленни кредит бла жалчытыну юсунден билдиригендиле.**

Кенгешни ахырында Уяналаны Казим бла Сергей Говоров Элбрус районда терек бахчачылыкъыны эмда саулай эл мюлкнүү айнтырға тийшилли эс буруулгүн чөртгендиле. Аны бла байламмы проблемаланы тийшиллисича тамамларга келишгендиле.

Алиса Тарим. Элбрус муниципал районнан администрациясыны таматасы.

СҮЙЫН КЁРЮУ

Омарны жырлары ёмюрде да жашагъанлай, эшитилгенлей турлукъдула

Озгөз орта күн Нальчикде Радиону юйонде КъМАССР-ни, КъЧР-ни да халкъ артисти, белгилі жырчы Отарланы Омарны 100-жыллығына жораланып, мемориал къанын байрам халда ачылғаныды. Күннү сууцкъ болгъанына да къарамай, алайга аны таныгъанлап, билгелден, биргесине ишлеклендеген сора да, депутатта, жазылуучула, артистте, жырчыла, башчаха айтханда, Отар улуну адамлыгъын, фахмусун бағылагъанла аслам халда келген эди.

Тибешину ача, журналист, белгилі жырчы **Атталаны Аззор** жаныбызыча көргөн ийнагыбыз жашагъан къадарында ниет байлыгъыбызын, саулай күлтүрә казнабызын айнтыуугъа айтып – айтмазча уллу къыйын салгъанын чөртгенди. Жыйылгъанлаға аны

жала, саугъала керек боладыла, Омар а аланы излемегенді, ол жаланды кесини ишин, халкын дә сойгенди. Миллеттин жыр искусствоң айнтыханы бла къалмай, ол къаллай болгъанын эм болурға кереклисин бирсилеге да ачылғаныды, дегенди.

КъМР-ни Парламентини Комитетини таматасы **Борис Паштов** билюнлюкде жаш төлөгө халкъ жырчыны чыгъармачылыгъы бла бирге аны къаллай адам болгъанын да билдиригэе тийшиленин чөртгенди. Аны таныгъанла, биргесине уруннанда ол затха эс бурсала, алай классикерибизи, усталарбызын ёсип келгенле да бағыларындарына, юллю алгъанлай турлукъарына ийннанын жашырмажынды.

Малкъар тилде радио берилуени баш редактору **Ботталаны Мұхтар** Радиону юйонде Омар аланы тамата коллегалары болгъанын есгергенді. Малкъарлыланы бла къарашибыланы жыр искусствоңын он тийшили дарражая көтүрғен, халкынын тин байлыгъын жаңырткан, жашнаткан да инсан болгъанын чөртгенди. Алғарада Къараҷай-Черкесде да аны аты бла фестиваль бардырылғанын, анда анга къаллай хурмет берилгеннин, жырчыны аты аны есінде адамлықыны, кишиликни да белгисича къалгъанын да ёткенилек бла билдиригенді.

Халкъ поэтизиз **Созайлана** Ахмат да айтхылыкъ жырчыбыз бла көп жылланы бирге ишлекенин айтханды. Бу күннү мағанасыны тереңлигин, ақсақалыны таныгъан, билген анга насып болгъанын билдире, Омарны жырланы жыбылтагына энчи көзден къарағынан, аланы харсөзюне, тизгинине сакъылғын да есгергенді. Ұзыбыла аңа атагаң да салынған жырларын билдирилгенди.

Издатель **Мария Котлярова**, «Эльбрусайд» фондну КъМР-де бёльюмюно башчысы **Аналаны Марат**, бирсиле да, жынылганланы алларында сөлешіше, Отар ул мильтини күлтүрасыны башхалагъа ушамагъан кесилигин көргөзте, ачыкълай да билгенин белгилегенді. Халкъ аны жырларына ёрге түрүп тынгылганы да көпнөн аңылатханын да.

Мусукланы Алий.

Мусукланы Руслан.

САУЛУКЪ САКЪЛАУ

«Бизни муратыбыз - Медицина факультетни бошагъанла олсағъат больнищада ишлөп башларча этиудю»

Саулукъу жашау, сёсюз, бек магъаналыды. Ол себепден бағытты амалгаты не заманда да энчи эс бурулпапланы тұрады. Ол а медицинада уруннан специалисттени билимдерин, сыйнамларын да дайым кочендерип түрүрге борчлайды.

Бириңчиси бла артық чырмаула жокъ эселе, башхасын арач ишинде юсундеги көп заманны ичинде ала бараады.

Көн болмай Къобарты-Малкъар кызырын университетті медицина факультеттінде студенттеге, билимден сора, сыйнам берген амал хайырланылыш табиегендеги. Биши бла факультетті мурдорунда къуралған Симуляция ара кюрешеди. Биз да аны тамастаны медицина илмүлөнди кандидаты Солтанланы Элдарға бир ненча соруу бергенбиз.

- Элдар Идрисович, ара къялай къуралғанда?

- Къайсы оқытуу учрежденияда да жанғы технологиялары сингидиригүү тийишли эз бурмай, иш къыматты болупурун юсунден айтырча тойюлду. Арт кезиупеде билим берүү бла биргө сыйнамъга, аны кочендерип табиегендеги. Ол да сейир тойюлду: аңылғалын еттегилекке, къолунг билмесе, медицина ишде, битонда хирургияда, иги бағынуна юсунден сагынырыға оқынча кереклиси жокъду.

Медицина факультеттени выпускникери бла ушакъда былай проблема ачыкъланады - теория жаны бла билим кочюн, сыйнам а - бек аз. Мени ономума көре, жаша адам вуздан хазыр врач болуп чыгъырға керекди. Шёндюгү дүнинди, билим берүү жаны бла кырал стандартлары, медицина сфералы да излемепе айлайду. Алай оқытууда анга иги билим бериле эсе, сыйнамы уа ол къайдан алсын? Мән ол себепден университеттеде Симуляция араны къурарға оноу этилгенди.

- Аны иши не бла байламылды?

- Биз медицина факультеттени оқытуу-методика бёльмююбоз, кесибиз да быйыл ишлөп башлагъанбыз. Мында, сыйнам дерслени бардырулудан, манипуляция амалы бла шагырайлендиден сора да, оқытуу, методика, илму-изим ишле тамамланырыкъыда, клиника базалагы чыгъын, жанғы технологиялары хайырланы да боллукъду.

Бери факультеттени эмда медицина колледжини студенттери жөрүйдүле. Университеттеде переквалификацияны ётген врача да бир кезиуну мында юрненириклиде. Шокчулча да кезиу-кезиу көле түрүчүчүдү. Былай шагырайледи ала артада врача оқытуу барырга оғзесе бармазгыз окоң стерге болушурукъду. Ала хар затха да бек сейир этип къарайдыла, кеслери да көп соруул бередиле.

Алай бла мында студенттени бла жаш специалисттени оқытууну битеу кезиулеринде төрлю-төрлик кластерлерде тийишлисина хайырлау барады. Ол кластерлени эм магъаналылары быладыла: «экстренная медицина», «саусузлагыч къара», «педиатрия-болжалынан салмай болушурукъу берину, сабиyllени жумушларына къара», «анестезиология эм реанимация», «хирургия эм лапароскопия», «акушерство эм гинекология».

- **Оқытууда къаллай методикалыкъа хайырланыладыла?**

- Ала бары да симуляция технологияла бла байламылдыла. Бу амалла медицина билим берүүде бююнлюкде эм игилеге санаалады. Ала студенттени аңылғаларын, башында айттылганыча, сыйнам көрүрө оң бередиле. Ол умут бла төрлик физиология система неда аурууланы модели къуралады. Бу ишде биология, механика, электрон эмда компьютер модельле хайырланыладыла.

Механика модельле деп маңакелеге айттылады. Биздегиле эм игилеринден бирине санаала-

да. Былай затланы чыгъарыу бла дүнияды жаланда АБШ эмда къытай көрүштеди. Адамъа ушашибыгына көре ала 1-6 даржалы боладыла.

Симуляция методикаларында сыйнам, сёсюн, шарт көрүргө бу системада иштеп көрүлдү. Былай технологияла билемин, сыйнамы шарт көрүштеди. Адамъа ушашибыгына көре ала 1-6 даржалы боладыла.

- **Студенттени күретиу а къалай барады?**

- Бириңнинден, ала медицинаны бир кесегини, сёсюн, реанимацияны юсунден теория курсуну ётедиле. Ызы бла тренажёрла болгъан отоуга тошедиле. Ала ислеринде къан тамырларын тиитире, жокер-ёпке реанимацияны бардырыгъя, аш орунну тазаларгы, каттерле салыргы, ауксулация этигер, гинекология эмда акушер жумушларын тамамларгы юрненириди.

Теория билим алып эмда ол неда бу аурууну къайлай бағыртара көрүп көрүштенин тренажёрлары ислеринде сыйнам көрнендериден сора студентте симуляция отоуга барадыла. Ала хар зат да медицина палатадача къура-

лыпды: оборудование, тёшкеле, саусузуну жеринде уа манекен жатады. Операцияны неда башхабағын амалы ол манекенледе бир ненча көре къайтарып сыйнасада, ол студентти артда врач ишинде таукел болургъа жокъду.

Шёндүгө дери студенттени больнициларда саусузларга азасдан къараптагы эркин этип юртепе баргъандыла. Хау, оқытуучу, профессионаллары ишлештүрүштөрдө көрүп, саусузларга тобей, көрненинден, эшиттенинден кеси да оюм эте, алы сыйнам ала баргъаны да хатасы жокъду. Ала дагыда практика жаны бла бириңи аттамы таукел этигер көркүркүү да чыгъыдады. Педагогда да алагы да дайым кёз-күлапкъ болуп туралмайды.

- **Сагынылгын технологиялары медицинаны къайсы сфераларында көрүргө болукъуды?**

- Бююнлюкде симуляторла адамны жашау бла байламылдыла. Көрүнчелердин көрүп көрүштенин тренажёрларда хайырланыладыла. Медицинада уа, бириңнен анестезиологияда, былай технология озгъан юмюрно 80-чи жылларында чыгъып табиегендиле. Манекенде бир ишине ненча көре көрек эсе да, алай бири къатлап тамамларча оң

бередиле. Врачлары хазырлауда не тема оқытула эсе да, алары асламысын биланыс жасондады сыйнамы ол неда бағытты амалы хайырланып көрүргө боллукъду.

Араны бириңи аттамалары былай амалы хайырланылыш шарт көрүзтегендиле. Профессорла бла преподавательде да аны дүрүс көрнеглериң ачыкъ белгилегендиле.

- **Сиз оюм этигендөн, медицина билим берүүде бююнлюкде излемле къалай түрлөнненди?**

- Студенттени клиника жаны бла хазырлау иш къайсы вузда да эм къайын ишледен бирине санаалады. Оқытууну хар саусузну халин энчи, тынгылы тиитире амалы болмайды. Преподавательлени тохтамай эсертгөнлөй, айтханалай түрүргө онглары оңдады. Симуляция ара уа тынгылы специалистин хазырлау системагы ачыкъ белгилөнүлүп түрүлсөндей.

Алай бла шёндүгө дүнинде бала баргъан түрленини врачлардан, аны бла биргө уа алары хазырлауда санаалады да көнине излейдиле. Электроника эмда компьютер технологияла тири айный баргъаныкъы, доктор кесини билимин, ақыллын толу хайырлана билиргө көрек болгъан борчдан эркин этилмейди. Тиц диагнознун жаланды алай салыргъа боллукъду, ызы бла тишили бағынуун да этигер.

Шёндүгө тренажёр комплексле бла күретиу технологияла уа студенттеге Симуляция арада палатадан керти клиникада палатага таукел аттарты себепди. Юлпоге, энди алтынчы курсуну бодагъанда арада тишили аккредитацияны ётселе, болницидада ишлөп башларга боллукъдула. Шёндүгө дери уа аны ючон интернатураны да таусусргъа көрек эди. Жаланды ош шарт оқынча ачыкъ көрнөтиди былай оқытууну хайырланылышын.

**Ушакъын УЛБАШЛАНЫ
Мурат бардырғаны.**
Сурат авторнунду.

Шагырайлени

Школчуланы билимлерин, къылышыларын да жаратхандыла

2016 жылны февраль айында Башкирияда М.Акмулла атты къырал педагогика университеттеге «Послы русского языка в мире» деген халықаралык волонтер проекттени презентациясы болғаны эди. Ол Москвада Орус тилни А.С.Пушкин атты къырал институттада РФ-ни Билим берүү эм илму министерствесинүү студент биригүлени айнтыу жаны бла проектини чеклериnde жаратылғанда да көн жайыла барады.

Энди уа бизни Республикагъа да жеттегенди. Волонтерлардан экзекупен - Татьяна Сыровая бла Анна Попова, Хасаниянья 16-чы номерли орта школуна келип, кеслерины, проектти юсунден да бешинчи, алтынчы классларны оқыуучуларына тынгылы ха-

пар айтканда, ала бла ачыкъ дерсле да бардырғандыла.

- Бизни сизге келиулюбюзно магъанасы - орус тилди, адабиятты, маданиятты көн жайылуу эмда сизни адет- төрлереги бла да шагырайлениди. Россейни халкъалары көп төрлюлөклирене, бир бирге ушаматъаларына да къарамай, бир бирине сөөргө, хурмет этерге керекди. Аны ючюн а, бир бирге тиберге, бир бирни тарыхы, күльтурасы бла да танышыргы тийишлиди, - дегендиле Волгограддан бла Краснодар краидан келген көлөчиле.

Дерсни уа ала орус тилден бла адабияттан устаз Темуккуланы Зайнаф эмда школчулупла танышуу юсундан башлашылды. Классда олтургъан хар къыз бла жаш, халы топалыны

алып, кесини юсунден халар айта, аны да сёгө барыргъя, ызы бла башхабағы столда олтургъан тенгине ётдюорорге борчул эди. Алай бла кесекден къонакъла къонакъбайланы юсунден көп зат билгендиле. Андан сора Татьяна бла Анна, оқыуучула бла башхабағында къурап, ала орус тилди бла адабияттын къалай билгендиле тингтингдиле.

Бирсагаттыкъ дерс азлыкъ этгени себепли волонтерла билим берген учрежденингъя экинчи кион да келгендиле. Ала артада орус тилден бла адабияттан устаз Созайланы Кизикка оқыуучулары бла биргө къонакъбайланы да тиббеттенингъя.

Директоруна къуллугъун толтургъан Холамханланы Юлягъя эмда башда аттары айттылганда оқыуучуларга да бийик бағыа бергендиле. «Элчи сабийле болгъаныкъыла, билимлери ахшыды, къылышыларды да юлғы алырчады. Биз, ала бла ойнай, ич дүнияларын, муратларын, жашауында көз къашыларын, дагыда көп заттапында да билгендиле. Аны юсунден

А.С.Пушкин атты институттада проектти авторларына билдирилмей къоярыкъ тиюльбоз», - дегендиле Анна Попова бла Татьяна Сыровая.

Къызылай республикада бир ыйыкъын турлукъуда. Дағыда көп шахар эм район сколлапга барлыкъыдьы.

ХОЛАДАНЫ Марзият.
Сураты автор алгъанды.

ХУНЕРЛИК

Кайда да аскер борчун намыслы толтура

Аны жюрюшюне къарасан, сексенжыллык ақсакалдан деп айтмаса. Бир адам туғъанлы аскерди дерсе, бир алтам этсе да, майданда барғанча сир турмай тепиз.

Көп жылланы Ата журтуна күлгүлүк этген киши Тебердиев. Малчыны жашы Ахмат шаягыбызыда, озған жылланы эсерип, жашау жолуну юсунден көп хапар айтады. Төпелерине айтуулган бийкікте чыкъғынан баҳсан тауларынын этегинде орналағын, ёмюлдерен бері да суу таркъайм, жыры таусулмай барған Бахсан чегерини жындыда орналағын Чымсыз алде тууп ёсем жаша, кыралыбызы Салуттансынан күлгүлүк эте, көп жерлени кызырыргын тошгенди.

Жаша жолунга бу усталыктың ны уак салығынан эдиндеп сорғынанымда, ол манга быладай деди: «Инсан борчуму толтуурлуга барғынанымдан окуяна абычар болурға ақыл этдим. 1955 жылда октябрьде чакъырады. Ол заманда Джамбул облысты Красногорский районуну «Красный Октябрь» колхозунда жашай эдик. Кечгүнчюлюкюн

сынап турған таулу жашланы араларында аскерге биз биринчи атланнанбиз. Биргеме барған таулу жашау биология асымдедиле: Байдаланы Хасым, Ахматланы Хусейн, Магълұланы Залкын, Тебердиевы Мажит.

Ахмат танка бёлүмде күлгүлүк этип башлагын зди. Бонтона аурулуғу болған темир машинаны жюртпенді. Көп кере аллына салынган борчан тишили тамамлап, маҳтауға тишиши болғанды. Адана къайтхандан сора алде бир талай заман жұнады. Экинчи жыл а жаңыдан күлгүлүк этеге бир айтана чакъырадыла.

Алғыннан кыралыбызыда жанты сауту чыкъса, аскерде күлгүлүк этип кетгенлени жаныдан жүрттегендиле. Теберди улупу биресине Тәммоланы Ишахақ да болғанды. Ол кезиуде аскер училишелеге оқырғынады. Адана алмағанларын шештил, экиси да Новочеркасске Богдан Хмельницкий атты оқыу югие барадыла.

Аны бошагындан сора лейтенант чын берип, күлгүлүк этеге Узакъ Кончығызыша ашырадыла. Уссурийск тийресинде

танкала взводну командири болады Ахмат. Он айдан Благовещенсек шахарға кечіоредиле. Анга татама лайтентан чын бередиле, күлгүлүгүн да көтүоредиле. Энди ол ротана командириди. Ол анда нәгері бла бир жол шахарға чыкъғында, айтыхылық къарачайлары жаш генерал-полковни Магометланы Солтан бла танышкан зди.

Дагызыда бираздан Къазахстаннанга Отар станцияға кечіоредиле. Тоз да Къытай бла чекке. Ол кезиуде уа хал аны бла осалға кетип зди. Къоншула тохташырылған низамны терктөрк буз турғында. Бир жол а къой сюроуныннан тишили, хар малны быйыр тюбюне автоматта байлап. Аланы салытула бла алты жақын артық чыттайлы чекден аттап, саутупарын алып, бир тириени бийлеп табирайдиле. Кетигиз дег кюрешедиле. Алай ала унамайдыла, жаңалғанлангын аттырып табирайдиле. Болмазын аңылғалыдан сора реактив установкалдан от ачханды.

Адана сора арада къайтын тохтагын зди. Ол кезиуде Ахматтын Фрунзе тийресине көнчынроп, капитан чын бередиле. Танка

батальоннан командири да болады ол. Анда Деппуланы Хаким бла да танышканы. Жаш аскер бёлүмненде дежурна кечесинде генерал арьы келип къалады. Теберди улупу таулу болғынан билгенден сора къуанады, кесин да таныштады. Ол заманда Деппу ула Орта-Азия аскер округуна таамысыны орунбаасары зди.

Еттор танкы, күлгүлүк этиттеген сора да, дайым аскер билимин ёсдорнеги турғынды. Фрунзе атты аскер академияны кирип, аны да жетишимиш болашаңдан. Жанғы ишеге көчоре табирегенлеринде. Кустанай областында аскер комиссариаттын татамас бол дейдиле.

Ол кезиуде анын къасы ауруду да, Кавказ тийресинде жер бар эс, ары ийгиз дег тилейди. Налықында уа грахдан къорулау организацийны штабына адам керек болуп тұра зди. Ахмат аны салайды. Ол кезиуден башшал Налықынде ишлеп тұрады. Организацияларынын мурдронда МЧС да къуаралды. Анда да къауым заман урунда. 2006 жылда уа полковник чында солуғуга чығыады. Биғиңлөкке Республиканы ара шахарында жашайды.

Юйюрюнью юсунден айтханда, биеси Будайланы Мариям бла бир жыл күрал жашағынды байыл 50 жыл болады. Баш иесине квайры барырга буюрсала да, ол таймай жаңында болғынды. Эки жаш ёсдоргендиле. Шамил бла Жамболат да, атапарыча, аскерчини жолун сайлагынан зди.

ОСМАНЛАНЫ ХЫСА.

Брифинг

Уручула ата журтлу машиналаны сайлайдыла, алай «Тойоталагъя» да ёчдюле

Жылны аллындан бери Къабарты-Малкъарда тонауланы саны, былтырны бу кезиуда тенглешдиргендегенде, 18,4 процентте азайғынды. Аны юсунден журналистке бла брифингде КъМР-де МВД-ны Уголовный розыск управлениясыны бёлүмнен башшылыктың орунбасары Рашид Лавринович билдиргенді.

Полициячы айтханыча, жылны аллындан бери озған 11 айны ичинде Республикада 49 тонау этилгендеги. Производствода болғын 54 уголовный ишден 30 ахырында жетидирил, аманлықчыла ачыкъланнанғандыла. «Алай бла бу бузукъульыктын 76,9 процента тиитилгендеги, ол абынындириди да көпдө», - дегендеги.

Терк къармашанханарыны хайрындан право низамын сакълаучула аманлықчыла къауумынан ачыкълағындыла. Ала 2014 жылдан бери Урван, Пескен районнанда эмда Налықынде адамларын юйлерине кирип, ырысъаларын тонағындыла. «Анга 12 адам кири зди, ала барсы да 23 жылдан 30 жылға дери жашадамладыла. Кеслерини да къоларында саутупары болғынды, алай, насыха, мурдарлықты этмендиле, жаланда тонағындырып тиойн, саутупарында улу заран салған кезиүе бардыла.

Къоранчы юсунден айтханда да, аманлықчылы 2 миллион сом къолу болғындыла, алтын затланы тергемей. Битеуде бирге да 6 тонау бла 1 талауруп этгенлерин тохташдырылғанды, уголовный иш тиитилип, прокуратурагы берилигендеги. Келир жыныл альянда он сюде ётдорнолюкюндө», - дегендегендеги.

Брифингде машиналаны урлау эмда бу аманлықчылы профилактикасынан юсунден да барғынды сөз. КъМР-де МВД-ны Уголовный розыск управлениясының энчи магъаналы ишле жаны бла татама оперуполномоченный Наурбек Шүгушов билдиргендеги, быйыл Республикада транспортты урлау бла байланы 56 уголовный иш ачылғынды, аладан 22 тиитилип, аманлықчыла тутулғанды.

Андан сора да, октябрьде бир жаш юн сағынтын ичинде 5 талауруп эттеген. Ол къолунда бичагыла оптурғанды.

Гъанланы къоркытуп, ахчаларын сыйырғынды. «Биз аманлықчыны терк окуяна тутханбыз. Мен ақыл эттегендеги, ол наркотик неда психихотроп зат ичин болур эди, анын аны быллай «жигитлигинг» аңылғынан къыйынды. Бир токенде ол жаланда жыз сом къолу болғынды, алай битеуде да бирге уа юн сағынтын ичинде 36 минг сом «ишилгенді», - дегендеги.

Дагызыда жылны башында Москвада, бир эр кишини тонау, 8 миллион сом къоллу болғында таулайтынан барылғандыла. «Аманлықчылы къауумынан 4 адам киргендеги, ала Налықынде бүгьарға умут эттегендиле. Болсада право низамын сакълаучула аланса къыхса заманын ичинде ачыкълағындыла», - дегендеги.

Брифингде машиналаны урлау эмда бу аманлықчылы профилактикасынан юсунден да барғынды сөз. КъМР-де МВД-ны Уголовный розыск управлениясының энчи магъаналы ишле жаны бла татама оперуполномоченный Наурбек Шүгушов билдиргендеги, быйыл Республикада транспортты урлау бла байланы 56 уголовный иш ачылғынды, аладан 22 тиитилип, аманлықчыла тутулғанды.

Андан сора да, октябрьде бир жаш юн сағынтын ичинде 5 талауруп эттеген. Ол къолунда бичагыла оптурғанды.

«Көркүмдюле артық иғи той-йолдуле, аны салытуарындан бири урчуланы асламы къоншу Республикаларынан инсанлары болғындырылды. Анга уа Ингушетиянан, Шимал Осетия-Аланияндан, Дағыстандан, Чеченден келип, бири Республикада машиналаны урлалынан ачыкъланнанғандары да шағынтырып этеди. Быйыл ала оператив-тиитину мадарпа этип, уголовный розыскны къулукъчыларында ачыкълағынан къаууму тутхандыла, алайда 12 адам кири зди, кеслерини да мен сағынтын тиителени көленилеридиле», - дегендеги.

Асламында бузукъчула ата жүртүл машиналаны - «Лада-Гранта», «Лада-Приора», «ВАЗ-2114», «ВАЗ-2110» - сайлайдыла. Дагызыда «Тойоталаны» урларға ёчдоле. Ала бир ауукъ заманы машиналаны ылзарындан болуп, тап тиүштеген алып кетедиле. «Урчулуккын ингріде 1 сағынтынан зерттенилде 5-ге дери этиледи. Ала транспорттың тиитини мадарпа этип, электрон устройствола бла хайындырып тиитилшили, ол санда блокираторла, рульга ачыкъчыла, сигнализацияла, спутник система бла», - дегендеги.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Операция

Жалған пиротехника къоркыуулуду

РФ-де жалған пиротехника продукцияны көлтиргенлени ачыкълар, контрафакт затланы сатылу ачыкъланы тохтатыр эм жарсылу ишиле болдуртмас мурат бла 2016 жылда 10 декабрьден 2017 жылда 15 наурызда дери КъМР-де «Пиротехника: профилактика жумушла толтурулукъдуда. Аланы чеклериnde пиротехника затта ассылырған эм сатылған жерпеде тинтиуле бардырыллыкъылда, жалған продукцияны көлтиргенле тохтадырыллыкъылда.

Бизни корр.

МЧС

От ёчюлтюучюлени онглары кенгериледиле

Россейни МЧС-ини КъМР-де бёлүмнен пресс-службасынан билдиргендилерине көре, Республикада от ёчюлтюучюлени 1-чи отрядына от ёчюлтюучю-къутхарычу (АПС)

чупа къалайда иш бардыргындарын билірча «энчи маяк» эмда химия къоркыуузлукъын тииттеге приборла бла жалчытылыныпды. Къутхарыч ишлекенде бардырыллыкъылда, жалған гидравлика инстру

машина берилгенди. Ол ISUZU автомобильни мурдронда къоркылды, улуды болмадын жаңыларында сөзелли тар жерледе ишлекенде аламат келишиди. Ол къутхарыч ишлекенде, газоанализатору эм башша устройстволары да бардыла.

Бу отрядда көп болмай дагында къарда тайыгычыс барылған жаңыларда жиши жерледе жүрткүнген техника да берилгенди. Ала бирисиле ётальмазан жерледе ишлеяллакъылдыла. Жанғы техниканы Россейни МЧС-ини Шимал Кавказда регион аралы управлениясы федерал ачыгъя сатылын алғынды.

Андан сора да, ол къутхарыч

